

Eero Junkkaala
STI 17.9.03

HERÄTYSLIIKKEET JA KANSANKIRKKO

Seuraavassa on ensin katsaus kirkon ja herätysliikkeiden suhteisiin muutamien kirkkohistorian kirjojen, kirkon nelivuotiskertomuksen ja yhden tuoreen kirkollisen pamfletin valossa. Sen jälkeen nykytilanteen pohdintaa.

1. Katsaus kirkkohistorian kirjoihin ja joitakin tilastotietoja

a) Heininen–Heikkilä: Suomen kirkkohistoria. 1996.

1900-luvun alkupuoliskon kuvauksessa on otsikko Herätysliikkeet kirkon tukijoukoiksi. Luvussa kuvataan Savon ja Pohjanmaan herännäisyyden seuraliikettä. Evankelisuudesta todetaan 1920-luvun kiista kirkkonäkemyksestä: olisiko luterilaisen kirkon säilyttävä laajana kansankirkkona vai kehityttävä tunnustavien uskovien yhteisöksi. Riita johti kahden itsenäisen luterilaisen vapaakirkon perustamiseen. Pääosa evankelisista jäi enemmistökirkon yhteyteen. Lestadiolaisen liikkeen hajoaminen tapahtui 1930-luvulla. Pastori Urho Muroman kannattajajoukosta alkoi vähitellen 1930-40 – luvuilla muotoutua uuspietistinen herätysliike.

1900-luvun loppupuoliskon, siis sodan jälkeisen ajan, kuvauksessa herätysliikkeistä mainitaan ainoastaan evankelioivan herätysliikkeen protesti kirkon maallistumista vastaan ja Ylioppilaslähetysten synty 1964 sekä Kansanlähetysten synty 1967. Kappale päättyy näin: ”Kirkolliset uudistukset, kuten naispappeus ja raamatunkäännös synnyttivät protestiliikkeen, ns. vanhauskoisten kirkkopoliittisen ryhmän. Se näki kirkon demokratisoitumisen murentavan Raamatun arvovaltaa ja luterilaista oppia. Ryhmä on saanut kannattajansa lähinnä evankelisen ja uuspietistisen liikkeen piiristä. Keulahahmona on Oulun piispa, joka kieltäytyy vihkimästä naisia papeiksi.”

b) Murtorinne: Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900–1990. 1995.

Vuosisadan alkupuoliskolla ”herätysliikkeet alettiin nähdä entistä enemmän Suomen kansan uskonnollisuuden omaluonteisiksi ilmauksiksi, jotka muodostivat olennaisen osan Suomen luterilaista kansankirkkoa. Katsottiinpa suomalaisen luterilaisuuden saaneen syvimmän ilmauksensa juuri herätysliikkeissä.”

Vuosisadan jälkipuoliskolta kuvataan uuspietistisen liikkeen syntyvaiheet ja kiista kirkollisista uudistuksista. Koko neliosaisen kirkkohistorian viimeinen kappale kuuluu näin: ”Kiista kriittisen raamatuntutkimuksen ja kirkon tunnustuksen suhteesta on johtanut varsinkin 1980-luvun kuluessa paitsi avoimeen polemiikkiin myös vakavaan teologiseen keskusteluun Raamatun auktoriteettikysymyksestä sekä Raamatun ja tradition suhteesta kirkon historiassa. Toisaalta kysymys Raamatun asemasta ja arvovallasta on myös lisännyt kirkon sisäistä jännitystä, mistä yhtenä esimerkkinä on ollut Suomen teologisen instituutin perustaminen 1987 perinteisen raamatuntulkinnan ja kirkon tunnustuksen puolustamiseksi.”

c) Kirkon nelivuotiskertomus Kirkko uudelle vuosituhannele, Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1996–1999.

Luvussa Kirkolliset herätysliikkeet ja järjestöt:

”Herätysliikkeillä on edelleen vankka kannatus maassamme. Herätysliikkeiden kesäjuhlat ovat yksi merkki niiden elinvoimaisuudesta. Kesällä 1999 ne keräsivät noin 150 000 vierasta.” ”Maantieteellisesti kattavinta oli Kansanlähetyksen toiminta. Vuonna 1999 sillä oli toimintaa kolmessa seurakunnassa neljästä” (72 %). Seuraavina olivat evankelisuus (68 %), vanhoillislestadiolaisuus (68 %), herännäisyys (62 %), Kansan Raamattuseura (51 %), Suomen Raamattuopisto (44 %), karismaattinen liike (37 %), esikoislestadiolaisuus (22 %), Rauhan Sana (21 %), uusheräys (13 %), Opiskelija- ja koululaislähetykset (12 %) taizelaisuus (8 %) ja rukoilevaisuus (7 %).

”Herätysliikkeet syntyivät protestiliikkeinä, mutta ne ovat kuitenkin kirkollistuneet ja integroituneet osaksi kansankirkkoa. Herätysliikkeiden ja kansankirkon väliset suhteet ovat tätä nykyä varsin hyvät. Silti edelleen herätysliikkeet ovat ottaneet kriittisen kannan joihinkin kirkon tekemiin päätöksiin. Kertomuskaudella erityisesti luterilaisten ja katolisten allekirjoittama Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista herätti kritiikkiä joidenkin liikkeiden piirissä. Kaksitoista kristillistä järjestöä, mukana mm. SLEY, Kansanlähetykset ja Raamattuopisto, vetosi keväällä 1998 kirkolliskokousedustajiin, jotta nämä eivät hyväksyisi julistusta.”

Loppupöytäkirjassa lausutaan vielä: ”Herätysliikkeet ovat arvokas voimavara kirkossamme myös tulevaisuudessa. Herätysliikkeen toiminta tulee nähdä seurakunnissa niiden toimintaa rikastuttavana. Yhteistyön tulisi voida hyödyntää molempia osapuolia.”

d) Maarit Hytönen – Veikko Pöyhönen, Mihin menet Suomen kirkko? Kirjapaja 2002.

Vuonna 1975 kirkkoon kuului 95 % suomalaisista, vuonna 2000 85 %, vähentynyt 30 vuodessa 10 prosenttiyksiköllä. Vuonna 2001 1,9 % osallistui pääjumalanpalveluksiin.

”Jos kirkko olisi pelastumista korostava yhteisö, miten se vaikuttaisi kirkon toiminnan painopisteesseen? Mitä minun tulisi tehdä, että saisin iankaikkisen elämän, lienee ollut keskeinen kirkon syntyymiseen vaikuttava kysymys. Mihin pelastus on unohtunut tämän päivän kirkossa? Pelastuksen julistaminen ja kadotuksella uhkaileminen on delegoitu niin sanotulle viidennelle herätysliikkeelle, jota puolestaan on leimannut vanhoillisuuden maine. Mutta voisiko olla myös tervettä, modernia ja aiheellista julistusta pelastuksesta? Olisiko mahdollista kuulla sitä kirkossa muulloinkin kuin kristillisten järjestöjen ja herätysliikkeiden kirkkopyhinä? Onko niin että pelastuksen tarpeen on korvannut terapia sekä ihmisen sisäinen kasvu ja eheytyminen...”

”Kirkko tarvitsee järjestöjä resurssiavuksi ja yhteistyökumppaneiksi, jossa keskinäisen kilpailun sijasta jaetaan tehtäviä mielekkäällä tavalla. Kirkon omien voimavarojen mahdollinen väheneminen tulevaisuudessa saattaa ohjata kirkkoa ”ulkoistamaan” tehtäviä, joista se tällä hetkellä vastaa itse, mutta jotka voisivat hoitua hyvin myös jonkin muun tekemänä.”

e) Vuoden 2002 tilastotietoja

Kirkkoon kuulumisen edelleen pienessä laskussa: v. 2001 84,8 %, v. 2002 84,6 %. Jumalanpalveluksiin osallistuminen edelleen laskenut, mutta musiikkitalaisuudet ja raamattuopetus kasvattivat suosiotaan.

2. Tämän hetken tilanteen kuvausta ja itsekritiikkiä

a) Perinneliikkeitä vai protestiliikkeitä?

Herätysliikkeiden vahvuuksina ovat olleet mm. henkilökohtaisen uskon korostaminen, hengellisen viitekehyksen ja uskoviensa yhteisön tarjoaminen, maallikkoaktiiviteetti, raamattukoulutus, lähetysaktiivisuus sekä opillisten kysymysten esillä pitäminen.

Herätysliike voi muuttua protestiliikkeestä perinneliikkeeksi, missä on sen vahvuus ja heikkous. Hyvää on kristillisten tapojen ja tiedon siirtäminen jo kodissa uusille sukupolville, vahingollista se että opillinen kritiikki ja evankelioiva kärki saattavat tylsistyä.

Herännäisyys on lähes pelkästään perinneliike, rukoilevaisuus on kyennyt jossain määrin olemaan sekä perinne- että protestiliike, samoin evankelisuus. Vanhoillislestadiolaisuus lienee vahva perinneliike, samoin esikoislestadiolaisuus, mutta rauhansanalaisuudessa on myös protestiliikkeen äänenpainoja. Uusheräys on melko kirkollistunut lestadiolaisuuden haara. Viides herätysliike on ollut viime vuosikymmeninä voimakkain protestiliike, mutta joutuu etsimään tietään oman perinteen luomisessa.

b) Karismaattisuuden haaste

Kun 1970-luvulla liikkui eri puolilla Suomea ja havaitsi jossain herätystä tai aktiivista herätykseen tähtäävää toimintaa, saattoi olla melko varma, että seudulla vaikuttaa Raamattuopisto, Kansanlähetys tai Kansan Raamattuseura. Kun 2000-luvulla liikkuu eri puolilla Suomea ja havaitsee jossain herätystä tai sen kaltaista toimintaa, voi olla melko varma, että kyseessä ei ole Raamattuopiston, Kansanlähetyksen tai Kansan Raamattuseuran työ.

Ehkä tämä raflaava esimerkki ei ole aivan totta, mutta jotain totuuden siemeniä siinä kyllä on. Tämän päivän herätykset tai aktiivinen herätyshenkkinen maallikkotoiminta on usein karismaattista tai yhteiskristillistä. Joskus se kanavoituu seurakuntien Sanan ja rukouksen iltojen muodossa osaksi paikallista maallikkotoimintaa.

Herätysliikkeiden piirissä suhtaudutaan karismaattisuuteen eri tavoin. Kaikki hyväksyvät periaatteessa maltillisen karismaattisuuden, mutta missä kulkee maltillisen ja epäraitin karismaattisuuden raja, siitä ollaan kovasti eri mieltä. Jotkut pitävät karismaattisuutta yhtenä suurimmista uhkatekijöistä, toisten mielestä se tuo tärkeitä uusia tuulia jähmettyneeseen kristillisyyteen.

Tuomas-messu, Nokian liike sekä Seppo Juntusen ja Pirkko Jalovaarna esirukousillat ovat voimakkaimpia luterilaisen kirkon piirissä tai tuntumassa olevia toimintamuotoja, joissa mukana on karismaattisia elementtejä. Hengen Uudistus kirkossamme -yhdistys pyrkii pitämään raitista karismaattisuutta esillä kirkon piirissä.

c) Sukupolven vaihdoksen aika

Monessa liikkeessä on menossa sukupolvenvaihdos. Uudet johtajat tuovat uusia tuulia, eivätkä ole entisten tavoin olleet mukana takavuosien järjestöjen kriisivaiheissa. Myös kannattajakunta uusiutuu, tosin hitaasti; nuoret eivät ole yhtä lailla sitoutuneet yhteen liikkeeseen kuin ennen, vaan surf-failevat sujuvasti useiden liikkeiden piirissä ja niiden ulkopuolella.

d) Kirkon pyrkimys vallan keskittämiseen ja moniarvoisuuden legitimoimiseen

Vaikka kirkon johto on pääasiassa suhtautunut herätysliikkeisiin myönteisesti ja ainakin juhlapuheissa pitänyt niitä kirkon rikkautena, viime vuosina on alkanut esiintyä yhä enemmän pyrkimystä vallan keskittämiseen. Puhutaan suvaitsevaisuudesta, mutta sitä osoitetaan maallistuneen yhteiskunnan, ei herätysliikkeiden suuntaan. Tällöin herätysliikkeet nähdään häirikköinä ja kirkon ongelmina.

Arkkipiispa Paarmannin haastattelussa *Apu*-lehdessä kuvataan tilannetta näin: Otsikon ”Ongelmana oppositio” jälkeen lehti kirjoittaa, että arkkipiispan suurimmat ongelmat pesivät kirkon sisällä ja sitten lainataan arkkipiispa: ”Meillä on opilliskirkkopoliittinen oppositio, joka väittää, että kirkon johto on luisumassa puhtaasta opista liberaalille linjalle. Nämä konservatiiviset piirit pitävät kiinni kirkon perinteisestä tunnustuksesta tai raamatullisuudesta. He eivät salli piirunkaan muutoksia kirkolliseen kieleen eikä uskonnollisiin tapoihin. Näkyvimmin opposition erilinjaisuus paistaa naispappeuskysymyksessä ja suhtautumisessa homoseksuaalisuuteen. ... Konservatiivien joukko ei ole halukas miettimään muunlaista asennetta, vaikka nykyisin tiedämme homoseksuaalisuuden synnystä ja ilmenemismuodoista paljon enemmän kuin Raamatunaikana, jolloin se katsottiin yksinomaan irstailuksi ja tuomittiin voimakkaasti. Monille Raamatun sana on kaikissa asioissa korkein ja pyhin auktoriteetti. Jos siitä hiukankin poiketaan, loukataan Jumalaa. Siksi ei helposti uskalleta edes ajatella muulla tavalla, ettei rikottaisi uskollisuutta Jumalaa kohtaan.”

Kirkkopäivien aikainen keskustelu piispa Spongin Suomen vierailusta oli myös kuvaava. Herätysliikejohtajien kritiikkiä tynnyteltiin avoimen keskustelun vaatimuksella ja piispa Huotari leimasi herätysliikejohtajat fundamentalisteiksi. Myös piispa Pihkala korosti Spong-keskustelun yhteydessä vain keskustelun avoimuutta.

Lähetysjärjestöjen integroimiskeskustelut ovat myös osa kirkollista keskittämistä. Suomen Lähetysseuran johto haluaisi järjestönsä olevan ainoa kirkon todellinen lähetysjärjestö. *Kotimaa*-lehdessä Jaakko Elenius ja Simo Huhta ovat voimakkaasti tukeneet näitä pyrkimyksiä.

Kuopion hiippakunnan tuomiokapituli on ryhtynyt määrätietoisesti tuottamaan materiaalia, jossa kirkon perinteinen näkemys menee romukoppaan. Tähän kuuluvat piispa Riekkisen esiintyminen homoliittokysymyksessä, Kari Kuulan kirjat sekä Sakari Häkkisen uusi kirja isättömästä Jeesuksesta. Myös kirja *Kuula–Riekkinen–Nissinen: Johdatus Raamattuun* kuuluu tähän sarjaan.

f) Herätysliikerintama tänään

”Herätysliikkeillämme olisi nyt todellinen etsikkoaika, mutta kirkollisten suhteiden kahleet näyttävät painavan ja sanoma tuntuu pehmenevän sovinnaiseksi.” (Simo Kiviranta, *Pyhäkön lamppu* 4/2003). Tämän suuntaista kritiikkiä esitetään myös herätysliikekentän omasta keskuudesta. Tunnustuksellinen herätysliikerintama on melko yhtenäinen, kun otetaan kantaa kirkon maallistumiseen ja raamatun arvovallan korostamiseen. Siihen tulee melkoisia näkemuseroja silloin, kun ryhdytään keskustelemaan kirkon virkakysymyksestä ja nimenomaan siitä, onko osallistuminen yhteiseen pappisvihkimykseen ja jumalanpalvelusyhteistyö naispappien kanssa mahdollinen. Erot heijastuvat myös siihen, millaisena Suomen kirkon tulevaisuus nähdään. Silti herätysliikekenttä edustaa edelleen sitä kansankirkon osaa, joka pyrkii olemaan sekä kirkon maallistumista vastaan protestoiva että sen sisällä Jumalan sanan arvovaltaa ja kirkasta evankeliumin julistusta esillä pitävä joukko.